

הרב ישראל דנדרוביץ

ראש בית המדרש 'באר האבות'
ומ"ס 'הנחמדים מזהב', ערד

אוצר החכמה

40429

מתפללים - אורחים מעולם האמת

אגדה מסמרת שיער: נשמות המתים מגיעות בלילות להתפלל ולקרוא בתורה בבתי כנסת שוממים! • מה יעשו אלו שהמתים הזמינו אותם לעלות לתורה? • רבינו יהודה החסיד כבר הכיר את התופעה והיא מלווה אותנו מאות בשנים • לשם מה יש מהמתים שלראשם 'כתר של עשבים'? • וגם: איך זכה תלמידו של רבינו המהרש"ל לשמו המוזר 'רבי משה מת'?

• פרק מתוך הספר החדש 'היו דברים מעולם' הרואה אור בקרוב •

מכבשנו של עולם המסתורין

אוצר החכמה

40429

אין לך מתאים יותר לחשכת הלילה ולאפלתו הסמיכה מאשר להוסיף לה את האגדות המופלאות והמסתוריות אודות נשמות של מתים העושות את דרכם בשעות הקטנות של הלילה אל בתי הכנסת הריקים מאדם כדי לשאת בהם תפילה, לקרוא בתורה, ולעיסוקים נוספים שאיש אינו יודע את פשרם.

בשעה שכלתה רגל נפש חיה מן השוק והרחובות שוממים, מתעוררים להם המתים לפעילותם המצמררת. בדרך לא דרך יוצאים המתים מקבריהם; כביכול, על הרוח הנושבת מרחפים הם בדרכם לבית הכנסת, שם פעילותם הלילית. אמנם פנסי הרחוב כבו זה מזמן, אך הדרך מוכרת להם היטב. צווחה נשמעת מאי שם; לעתים זהו קולו של בעל-חי תועה בדרכו, ולעתים אוושת רוח שורקנית; אך את המתים היא כבר אינה מפחידה.

הבריות מתכנסים בביתם, ואפילו המאחרים בנשף כבר שקועים בשנתם. ואילו אדם אחד עושה את דרכו ברחוב העיר. ייתכן שרק כעת חזר מנסיעה ארוכה או שנאלץ הוא לכך מכל סיבה אחרת. בחפזה הוא עובר אל יד בית הכנסת. דלתותיו מוגפות וחלונותיו סגורות, אך הקול הבוקע מתוך הדממה ונשמע לאוזניו הוא די ברור: יעמוד... בן... הוא שומע היטב: זהו שמו שלו. המתים מזמינים אותנו לעלות לתורה---

פחד מוות---

אם תקלעו לסיטואציה מפחידה - הנה לכם צרור עצות מעשיות כדת מה לעשות. וגם אם לא - בוודאי שתמצאו לדעת את סיפורה של אגדה עלומה זו הצופנת בתוכה סודות נוראים.

חייבים להאמין!

אל תפקפקו במהימנות אגדה זו! צדיקי עולם הודיעו ואמרו כי שמועות אלו נכונות ואמיתיות, וחמור מכך: מי שאינו מאמין לכך - הרי הוא אפיקורס!

כך הובא בשמו של הרה"ק רבי פינחס מקוריץ ('אמרי פנחס' שער ט אות פ):

"גם אמר הוא נ": מה שאומרים העולם שהולכין [המתים] לבית הכנסת וקורין בתורה וששמעו קול וכו' - אמת הוא".

לא מובא כאן מה בדיוק היו 'אומרים העולם'. אולם הכוונה היא ברורה ומובנת: בפי העם היה מקובל שנשמות המתים מגיעות מעולם האמת אל בית הכנסת כדי להתפלל ולקרוא בתורה. היו גם שהעידו ששמעו את קולותיהם של המתים. קובע על כך הרה"ק מקוריץ כי דברים אלו הם אמת מוחלטת! גם הרה"ק רבי צבי אלימלך מדינוב, הנודע על שם ספרו 'בני יששכר', היה מזהיר ומתריע על החובה להאמין לאגדה זו.

רגיל היה לומר שכל דבר שמורגל בפי בני ישראל ומקובל אצלם כדבר נכון - הרי אנו מחוייבים להאמין לזה, וכל מי שמסרב להאמין בזה הרי הוא אפיקורס! והיה בעל 'בני יששכר' נותן דוגמא לאגדה שכזאת שמחוייבים להאמין בה: מה שאומרים העולם שבלילות מגיעות הנשמות לבית הכנסת, הרי שלמרות שאגדה זו אינה מופיעה ואין לה מקור בשום מקום, בכל זאת קיימת חובה מוחלטת וגמורה להאמין לזה, וכל מי שאינו מאמין בזה הרי שדינו כאפיקורס! (כך הביא בשמו הרה"ק רבי אהרן ראטה בתחילת ספרו הנודע 'שומר אמונים', מבוא השער פ"ט).

הפרק הנוכחי יאסוף כמה וכמה סיפורים מסמרי שער, מעשיות המקובלות מדור לדור, על נשמות המתים המבקרות בבית הכנסת, ועל הפתרונות שניתנו לאותם אנשים שלפחדם הגדול נקראו לעלות לתורה אצל אותם מנינים ליליים שערכו המתים.

לא זו בלבד אלא שגם זאת נביא, שאם כי הרה"ק מדינוב היה סבור כי אין לאגדה זו כל מקור בכתב, הרי שמתברר שאחד המיוחד מרבותינו הראשונים - רבינו יהודה החסיד, כבר סיפר על תופעה זו לפני כשמונה מאות שנה בספרו הידוע 'ספר חסידים'.

סיפור של רבה הראשי של צפת

על עצם תפילותיהם של המתים בבית הכנסת אנו מוצאים עדויות רבות לאורך הדורות הכרוכות בסיפורי מעשיות שונים ומשונים, אשר אותם אסף בטוב טעם ידידי הרב י"י סטל במאמרו 'תפילת נשמות הנפטרים בבית הכנסת' (בתוך מאסף 'ירושתינו' כרך ג) בו נעזרתי לכתיבת מאמר זה, ותשואות חן לו. כמו כן יצוין לדברי ידידי הרב א"י בראדט בקונטרסו 'ליקוטי אליעזר' (ירושלים תש"ע. עמוד עה) שאף הוא הביא מקורות חשובים בנידון.

הנה מה שסיפר הגאון רבי ישעיה הורביץ, רבה הראשי של צפת בסביבות שנת תר"פ, אשר שמע זאת מפי בעל המעשה בכבודו ובעצמו.

כדי לשמור על הניחוח האוטנטי שבדבריו, נעתיקם בלשונו של המספר ('אמרי קדוש' מהודר עמוד צא, שהעתיקו מתוך כתב ידו של המספר):

"כשהייתי נער קטן בעיר הקודש צפת ת"ו היה שיחה בין הילדים, שבבית הכנסת האריז"ל זי"ע באים מתים בלילה להתפלל, והנשים והילדים היו מתפתחים לעבור דרך שם. וסיפרו אשר איש אחד, הרב כהנא בן הרב ברוך דיין ז"ל (הוא היה דיין ומו"ץ בצפת ת"ו) ראה את המתים שם כשהיה נער קטן וישן פעם אחת בלילה בבית הכנסת שם.

כמובן אשר שום אחד מהנערים לא הרהיב בנפשו לשאלו על זה. אבל נזדמן בעת שהייתי בחור בן ט"ז שנים בערך, שכרנו דירה בחצרו והיה מחבבני ביותר, ועזרתי לו לעשות הסוכה ואכלתי בסוכתו. אז שאלתיו על העניין הנאמר למעלה וסיפר לי דברים כהווייתם. כי אביו נתאלמן, ואמו

ע"ה השאירה לו איזה ילדים קטנים. ישראל בני רחמנים חלקו [ביניהם את] הילדים ולקחום לגדלם עד שישא [האב] אשה ויסתדר. הוא נלקח לזוג אחד והיה אז כבן שש שנים, ואביו פקד עליו לבוא בכל ערב ובוקר לבית הכנסת לומר קדיש.

פעם אחת לעת ערב לאחר תפילת מנחה, ואביו נכנס לחדר שבזוית בית הכנסת לאכול הסעודה שלישית עם החסידים... ומפני שבבית הכנסת היה אור מעט מזעיר לא הרגיש שום בן אדם אשר הילד בן הדיין נרדם על אחד מהספסלים ולא אמר קדיש לתפילת ערבית. אביו חשב שבוודאי אחר תפילת ערבית של ההמון שבבית הכנסת הלך לו לבית, וככה נשאר בבית הכנסת וישן על הספסל. הוא הקיץ באישון לילה, וראה שבית הכנסת מלא מאנשים מלובשים בטלית ותפילין ומתפללים... הוא נתפחד והתחיל לבכות. וניגש אליו זקן אחד והביט בו ואמר: הא, זה הילד של הדיין. ולקחו על זרועו וקיבץ את כל הכרים הקטנים שהיו הזקנים יושבים עליהם... הציע כמה כרים והשכיבו עליהם, וגם כסוהו באיזה כרים, והוא נרדם בשינה.

וכשהשמש פתח את בית הכנסת בבוקר השכם מצאו ישן שם, ונתפרסם בשם ונתפרסם הדבר בכל העיר, ומאז נשארה המעשה מדור אחר דור בפי הילדים."

מעשה ברבי סענדר

מתברר שלא זו בלבד שנשמות המתים מתפללים בבית הכנסת אלא שהם אף עורכים במסגרת מניניהם הליליים את מעמד קריאת התורה, המהווה כפי הנראה חלק בלתי נפרד מתפילות המתים, ומתוך העדויות הרבות מתברר כי פעמים רבות שהמתים היו מזכים אנשים חיים שנקלעו באותה שעה לסביבת בית הכנסת וקוראים להם לעלות לתורה.

סיפור מופלא שכזה סיפר הגאון רבי שלמה קלוגר על הגאון רבי אלכסנדר סנדר מרגליות (ת"צ - תקס"ה), וכך כתב עד שמיעה מפיו (שם הגדולים החדש' מערכת גדולים ס ג בהג"ה):

"סיפור לי הגאון מהרש"ק: שפעם אחת שמע דודי הגאון הרב סענדר בלילה שקוראים אותו לעלות לס"ת, נתעטף בטליתו והלך לבית הכנסת בלי שום פחד, ובירך ברכת התורה לפניו ולאחריה וקרא."

שמו המוזר של 'רבי משה מת'

אירוע מדהים שכזה הוא גם הסיבה לכינויו המוזר של תלמידו הנודע של רבינו המהרש"ל ובעל 'מטה משה' - הלוא הוא "רבי משה מת" (שנפטר בשנת שס"ו). וכך מספר הגאון החוקר הנודע רבי יוסף לוינשטיין מסעראצק (בתוך מאמרו במאסף 'הפסגה' תרס"ד עמוד 146):

"וטעם כינויו שמעתי מהרה"ג המנוח מו"ה חיים זאב ליבמלא כי המסורה העתיקה תגיד, כי פעם אחת שמע ה"ר משה הנ"ל בלילה שקראוהו לספר תורה לעלות בבית הכנסת ונתעטף בטליתו, והלך לבית הכנסת בלי שום פחד, ובירך ברכת התורה בין המתים לפניו ולאחריה, וקרא בפרשת עריות."

הבריות הנציחו איפוא את המאורע המופלא שאירע לבעל 'מטה משה' בכינוי מיוחד שהעניקו לו 'רבי משה מת' למזכרת עולם כי רבי משה הלזה נקרא לעלות לתורה אצל המתים בבית הכנסת.

המזל של הילד הקטן

ניתן להבחין כי שני המקורות האחרונים מדגישים את חוסר הפחד שהיה לאותם קרואים, אולם הסיפור הצפתי כן מאזכר את הפחד שהיה לילד שגילה להפתעתו מתים מתפללים בבית כנסת.

והנה סיפור אוטנטי נוסף על ילד שניצל מפחד-מוות, פחד שיש בו כדי להמית, עקב כך שלא היה גדול הראוי לעלות לתורה.

וכך הובא בספר 'צאנו' - בתפארתה ובחורבנה' (תשע"ד, ח"א עמ' לד):

"בעיר דוקלא שירת בבית הכנסת שמש בשם ר' צדוק הכהן שטיינער, ולו ילד בשם יעקב. קרה פעם שר' צדוק סגר את בית הכנסת בלילה כהרגלו תמיד, אלא שאותו ערב לא שם לב שבנו יעקב נשאר בפנים והוא סגר עליו את הדלת. הילד ששיחק כל הזמן בחוץ בשעה שאביו שהה בבית הכנסת, נכנס לבית הכנסת אחרי שהתעייף, השתרע על ספסל צדדי מוסתר כדי לנוח קמעא, אך הוא נרדם ושקע בשינה עמוקה.

כאשר התעורר הילד היה כבר חושך בבית הכנסת. הוא ניגש לשער בית הכנסת וניסה לפתחו, אך לשווא. הוא נתמלא פחד וניסה לטפס ולצאת דרך החלון, אולם החלונות היו גבוהים מדי עבור קומתו של הילד. ברוב יאושו תקע עת עצמו באיזה פינה מתחת לספסל כשהוא רועד מאימה.

כאשר ר' צדוק הגיע הביתה וראה שבנו איננו, התחילו מיד בחיפושים אחריו אצל שכנים ומכרים, וכשלא מצאוהו, חזרו לחפשו בבית הכנסת. ר' צדוק החזיק בידו פנס, ואחריו הלכה אשתו ושכנתה. בהגיעם לבית הכנסת פתח ר' צדוק את הדלת, והאיר בפנים בפנס שבידו. ר' צדוק לא ראה את בנו, שהיה תקוע בפחד מתחת לספסל, ואמר לאשתו: "הוא לא כאן"... מששמע הילד את קול אביו תקפה אותו התרגשות עצומה והוא צעק: "אני כן כאן". אך לאחר שהשמיע שלשת המלים האלה, נאלם דומיה ואיבד את לשונו מעוצמת הזעזוע שעבר עליו - ומאז לא היה מסוגל להוציא הגה מפיו.

באותה תקופה כיהן כרב בדוקלא הרה"ק רבי אביגדור הברשטאם זצ"ל - אחיו של ה'דברי חיים' זי"ע. הלך ר' צדוק אל רבי אביגדור להתייעץ אתו מה לעשות בקשר לילד. ברשותו של רבי אביגדור היה כובע רחב שוליים מעזבונו של הרה"ק ר' צבי הירש מזידיטשוב זי"ע, שהיו לו סגולות מיוחדות. הוא הליבש את הכובע על ראש הילד, אך ללא תוצאות. התיישב רבי אביגדור וכתב את המאורע לאחיו בעל 'דברי חיים' זי"ע.

בזמן שאירע הסיפור - בסביבות שנת תר"כ - עדיין לא היה קיים שירות הטלגרף, שהחל לפעול רק בשנת תרכ"ג, ועל כן היה צריך לפנות אל ה'דברי חיים' בכתב. משלוח המכתב לקח כשלושה שבועות... בתשובה למכתב - שהתקבל בדוקלא כעבור כארבע שבועות נוספות - כתב ה'דברי חיים', שבתקופה הקרובה הוא יבקר בדוקלא. ואכן כעבור חודש נוסף, הגיע ה'דברי חיים' לשם. זה היה בשבוע האחד עשר מאז שהילד הפסיק לדבר.

כשהופיע ה'דברי חיים' במקום, שאל מיד על אותו הנער שנשאר בבית הכנסת, ויעקב הובא לפניו. פתח ה'דברי חיים' את הסידור וצוה על הילד: "אמור: אלף בית". אך הילד שתק ולא הוציא הגה מפיו. הרים ה'דברי חיים' את מקטרתו ('פייקע ציבעך' ביידיש) והכה לילד דפיקה קלה בצד הימני של הגב... אך הוא המשיך לשתוק. נתן לו ה'דברי חיים' דפיקה בצד שמאל, והילד התאמץ בכל כח גרונו להוציא מלה, אך לא הצליח. עתה נתן לו ה'דברי חיים' דפיקה במקטרתו באמצע הגב - והילד התחיל להגיד: אלף בית... והדיבור חזר אליו.

זקני העיר הוסיפו לספר, שה'דברי חיים' אמר אז, שיש לו מזל לילד שהיה עדיין לפני הבר-מצוה, שאילו לא כך היו הנשמות - המגיעות בלילה לבית הכנסת - קוראות לו לעלות לתורה ונשמתו היתה יוצאת מרוב פחד.

הרבי מפשעווארסק הרה"ק רבי יענקל'ה זצ"ל שמע את הסיפור בשנת תרפ"ג מפי הרה"ק רבי יחזקאל שרגא הברשטאם אב"ד דוקלא, בעת שלמד אצל הראב"ד דשם הגאון המפורסם ר' דוד

צבי זעהמאן זצ"ל (הנודע בשם ר' טעבל'ה דוקלער), והרבי מפשעווארסק אף זכר את אותו ר' יעקב שהיה אז כבן שבעים, באשר שימש בבית הכנסת במקומו של אביו. דיבורו נשאר איטי ומגומגם במקצת, אבל הוא דיבר הכל".

לפנינו איפוא התייחסות מיוחדת של הרה"ק רבי חיים מצאנז המצביעה על המזל שהיה לילד בהיותו קטן שאינו ראוי לעלות לתורה, שעל ידי כך ניצל ממוות שהיה בא לו מחמת פחדו.

ניתן לשער שאין הכרח שהא תליא, וכל העולה לתורה אצל המתים - מקפח את חייו, אלא שזו הייתה כוונתו של הרה"ק מצאנז: שילד זה בהיותו פחדן ביותר, עד שנתאלם מעצם השהות בבית הכנסת, הרי שעל אחת כמה וכמה שקריאה לתורה אצל מתים הייתה משפיעה עליו באופן טראומטי, עד לסכנת מיתה רח"ל.

עצות גדולי הדורות

אך מתברר שברבות הימים השתרשה אמונה שגרסה כי סכנה עצומה כרוכה בעלייה לתורה אצל המתים, עד כי היו סבורים שמי שאירע לו כך לא ישוב עוד לבין החיים ואבדה אחריתו. אמונה זו סברה שלא רק הטראומה שיש במאורע מפחיד זה יכולה להשפיע לרעה על החווה אותו, אלא שעצם ההזמנה לקריאה לתורה אצל המתים כמוה כהזמנה להצטרף אל קהל שוכני עפר, רח"ל.

מפני חשש זה היו רבים מבני עיירות מזרח אירופה ומקומות נוספים בתפוצות ישראל נמנעים מלשהות בלילות בבתי כנסת, ועוד יותר מכך: המוני העם היו חוששים ללכת בלילה על יד בית הכנסת, שמא כולי האי ואולי המתים יקראו להם לעלות לתורה, ואז נגזר דינם למיתה.

אך כמובן שלא תמיד זהירות זו הועילה והיו כאלה שללא משים נקלעו לסיטואציה מפחידה שכזאת בה הם נקראו לעלות לתורה אצל המתים בבית הכנסת, ומצאנו שצדיקי וחכמי הדורות היו משיאים להם עצות טובות וסגולות שונות למען לא יינזקו מהמתים.

עיניים סגורות

אצל חסידי בעלזא מקובל שהרה"ק רבי ישכר דוב מבעלזא נתן עצה במקרה כזה שבו אדם נקרא לעלות לתורה, שאכן ייכנס ויעלה לתורה, אלא שבמשך כל זמן שהייתו בבית הכנסת ישמור על עיניו שיהיו סגורות ולא יפקח אותם כלל מפני הסכנה.

וכך מסופר ('בצילא דמהימנותא' עמוד קעה):

"פעם אחת עבר רבי געציל באמצע הלילה על יד בית הכנסת בבעלז, ושמע פתאום שקוראים את שמו וגם שם אביו כמו שקוראים לעלות לתורה. הוא נתמלא אימה ופחד, ורץ תיכף לחדר מרן זצ"ל (אולי היה זאת אצל מרן מהר"י זצ"ל) וסיפר למרן דבר זה. אמר לו מרן: שייכנס לבית הכנסת בעינים עצומות ויעלה להבימה ויברך בתורה תחילה וסוף, ויצא גם כן בעיניים סגורות, ולא יסתכל בהחלט אנה ואנה, מפני הסכנה. הוא כן עשה, ועם כל זאת לא ניצול ממכשול. ביום ההוא, כשבקע עצים - נקטף אצבע אחת רח"ל".

אין לברך בשם ומלכות

עצה אחרת לפיה יש על העולה לתורה לברך את הברכות בלא שם ומלכות מיוחסת להגאון רבי שמואל סלנט רבה של ירושלים, או לרב אחר שהיה בירושלים באותה עת.

וכך מספר אחד מבני ירושלים בספרו 'מזכרונות איש ירושלים' (תשכ"ז, עמוד 41):

"ומי זה הטיל ספק בהתכנסותם של המתים לילה בלילה בבית הכנסת?... ומעשה בר' שמריל השמש, שנקרא בפרוש, בשמו ובשם אביו, בחצות לילה, לתורה. ר' שמריל שמש היה רגיל לעבור בכל לילה על פתח בית הכנסת של רבי יהודה החסיד, בלכתו אל בית המדרש הישן לבשל קפה בשביל המאחרים שבת על תלמודם. ומה נרעש לבבו בהגיעו אל אוזניו: 'עמוד ר' שמריל בן ר'...!'

אובד עצות למעשה, ובטוח כי לא יוציא את שנתו, מיהר אל ר' שמואל סלנט לשאלו כיצד עליו להתנהג ברגע זה ומה עליו לעשות למען הסר מעליו את רוע הגזירה. וזאת העצה היעוצה לו (יש אומרים, עצת רבי שמואל סלנט הייתה, ויש אומרים עצת רב אחר שישב אותה שעה בבית המדרש הישן): לעלות על הבימה ולקרוא בקול רם את הברכות אך בלא שם ומלכות! וכן עשה.

שבועות אחדים היה ר' שמריל מוטל אחר כך חולה במיטתו, אך רוע הגזירה עבר מעליו, והאריך ימים ושנים עלי אדמות".

ללכת אחורנית אל במת הקריאה

בקהילות רוסיה - ליטא לפני כמאה שנה היה מקובל פתרון אחר למי שנקרא לעלות לתורה אצל המתים והוא שילך אחורנית אל מקום הבימה בה קוראים בתורה ואף ישוב משם באותו אופן כשהוא מהלך אחורנית (ר"ג סילברסטון בפירושו לתהילים 'קרבן תודה' עמוד 41).

ובעיירות גליציה היה מקובל על אחד מן הצדיקים שבא לפניו אדם אחד מאנשי שלומו ודמעו על לחיו שנקרא הוא לעלות לתורה אצל המתים ואינו יודע מה לעשות. הרגיעו הצדיק ונתן בידו את מקלו ואמר לו: מכיון שנקראת לעלות לתורה שוב אינך רשאי לסרב, אלא שבכוח מטה זה שאני נותן בידך תוכל ללכת שם ובעז"ה תכנס בשלום ותצא בשלום וללא כל פגע.

מספר הדברים, ר"מ ברווער בספרו 'זכרונות אב ובנו' (עמוד 60) כותב כי הוא שמע סיפור זה בילדותו פעמים רבות, בשינויים של שם איש המופת שחולל את פלא זה.

קריאה בתורה בחלום!

בדרך אגב יצוין על עניין דומה, אף הוא על קריאה בתורה בלילה, אלא שהדבר מתרחש בחלומו של אדם! שורש העניין כבר מוזכר בשולחן ערוך (או"ח סי' רפח): "והעולם אומרים שנמצא בספרים קדמונים שעל שלשה חלומות מתענים בשבת... ויש אומרים הרואה שקורא בתורה".

וראה באשל אברהם שכתב:

"פשוט שמה שכתוב בשו"ע שהרואה בחלום שהוא קורא בספר תורה הקדושה יתענה, שזה רק כשקראוהו בשמו כדרך הקרואים לספר תורה הקדושה אשר על ידי זה מוכרח לעלות, ועלה וקרא. מה שאין כן הקורא כדרך המקריא להעולים לספר תורה הקדושה, וראה בחלום שהוא המקריא להעולים אין צריך בזה תענית".

וראה להרה"ק רבי איתמר מקאנסקיוואלי, שהביא בשמו של הרבי החוזה מלובלין, בספר 'משמרת איתמר' פרשת וישב:

"וכמו שאמר לי אדמו"ר נ"ע על מה ששאלתי אותו בענין חלום קורא בתורה, ואמר לי שיש לו בקבלה מהרב החסיד מו"ה אלימלך נ"ע שזה לא נאמר אלא לאלו שהם רחוקים מהתורה, אבל לא לאלו שהם קרובים להתורה. ושאלתי אותו מאמר חז"ל (בברכות דף נה) מי כו' ונפשו עגומה וכו',

ואמר לי שזה אינו כי אם למי שנפשו עגומה והוא במרה שחורה - הוא צריך לפתרון, אבל לא נאמר זאת אלא לאלו שהם שמחים ובטוחים בה', שאין נפשו עגומה, ודפח"ח".

אוצר החכמה
40429

בדברי רבותינו הראשונים

ובחזרה לנידון דידן: תופעת המתים המצויים בבתי הכנסת בלילות! המקור הקדמון ביותר המצוי בידינו אודות תופעה זו, מראה כי הדברים היו ידועים כבר לפני שמונה מאות שנה, וכך כותב רבינו יהודה החסיד בספרו הידוע 'ספר חסידים' (סי' תשיא):

"אחד נרדם בלילה בבית הכנסת, וסגרו השמש. בחצי הלילה נעור, וראה הנשמות מעוטפים בטליתות. ושני בני אדם - שעדיין עומדים בחיים - בתוכם. אותן [שני בני אדם חיים] לא היו [בעולם יותר כי אם] ימים מועטים ומתו".

אוצר החכמה
40429

כאן אנו כבר שומעים על ביקוריהם של הנשמות בבית הכנסת, ועל התעטפותם בטליתות - כפי הנראה לצורך תפילתם. אולם יש להדגיש כי לא מוזכר כאן כלום על סכנה לרואה אותם הנשמות, וכל סיפור המוות המוזכר כאן אינו אלא כי אם לאותם בני האדם חיים אשר נראו בין כל נשמות המתים וניכר היה כי הם מחבורתם כפי שאכן הוכיח סופם על תחילתם.

יצוין כי מלבד עניין זה שהנשמות מתכנסות בכל לילה לבית הכנסת, מצאנו גם שנשמות הרשעים נמלטות בלילי שבתות אל בית הכנסת כדי למצוא מנוחה מן המזיקים. וכך הביא רבינו שמחה מוטר, מגדולי מעתיקי שמועותיו של רש"י, בספרו 'מחזור ויטרי' (סי' קה):

"העתקתי מתשובות רש"י: תפילת מגן אבות מפורש ב[מסכת] שבת (כד ב) דמשום סכנה תיקונו... לעולם איכא סכנת נפשות מן המתים שמוצאים מנוחה בו בלילה, ודרך לבוא לבית הכנסת תוך שנים עשר חודש. וחשו רבנן שמא בתר דנפקי ציבורא איכא מאן דלא צלי בהדי ציבורא ויתפלל יחידי ויסתכן, עמדו ותקנו לשליח ציבור ברכה אחת מעין שבע".

ומבלי להיכנס לגוף העניין נראה כי אכן היה ידוע על כך שנהגו המתים להימלט אל בית הכנסת בלילי שבתות, אך לא מוזכר כאן העניין שהם מתפללים בתוכו.

מצוידים בעשבים

עוד זאת דרשו מעל ספר 'אור זרוע' לרבינו יצחק מוינה על מעשה במת אחד שהגיע אל בית הכנסת כשלארשו כתר עשבים מגן עדן, כדי שריחם הטוב יבטלו את הריח הרע של העולם הזה. וכך הובא שם (ח"ב, הלכות שבת סי' מב):

"אני הכרתי יהודי אחד מוורמ"ש והיו קורין אותו ר' בונים, והיה זקן וקובר מתים. ושמעתי אל נכון ואל האמת שפעם אחת השכים לבית הכנסת, וראה אדם אחד יושב לפני בית הכנסת, ובראשו כתר של עשבים... ונתפחד כסבור שהוא שד, וקראו ואמר לו: וכי אינך פלוני שמת עתה וקברתיך? ואמר לו: הין. ואמר לו: היאך אתה באותו עולם: ואמר לו: היטב עד מאוד. ואמר לו: מה זכיות יש לך והלא אתה היית אדם כל דהו? ואמר לו: רק באותו זכות שהייתי אומר ברכות בקול נעים בבית הכנסת, בזכות זה הביאוני בגן עדן ומכבדין אותי. וזה לך הסימן שאני הוא המדבר אליך, כי תראה בית יד חילוקי שקרוע, שקרעת לי כשהלבשתני התכריכין. ושאל לו: מה זה שבראשך? וענהו: הם עשבים שבגן עדן ששמתי בראשי, כדי לבטל ריח רע מעלי של זה העולם".

ולאחר שנים הרבה אנו שוב מוצאים מת בבית הכנסת, כשגם הוא לבוש כתר של עשבים, והוא לא

פחות מאשר הגאון רבי יחיאל היילפרין, בעל 'סדר הדורות'! כידוע, לאחר פטירתו של בעל 'סדר הדורות', נחלקו בני העיר מינסק את מי יש להושיב אחריו על כסא הרבנות. היו שציידו בבנו רבי משה היילפרין אב"ד דאלהינוב, והיו שתמכו בהגאון בעל 'שאגת אריה'.

מספר איפוא הגר"י לוינשטיין, אב"ד סערצק, להגרצ"י מיכלזון אב"ד פלונסק, במכתב אותו הוא הדפיס בספר 'צבי לצדיק' (פיעטרקוב תר"ע, קונטרס 'בית צדיק', עמ' 148):

"ואחרי מותו [של בעל 'סדר הדורות'] היו רבים שבחרו בהשאגת אריה לאב"ד במינסק. ופתאום בבוא השמש בעלות השחר לפתוח הבית הכנסת, ראה כי הסדר הדורות עומד סמוך לארון הקודש, ונבהל וקראו אליו, וצוה עליו לילך להבעה"ב ולחתום על בנו ר' משה, או שיבואו אליו לבית הכנסת. וכבוא השמש להבעה"ב בפקודה זאת, נפל פחד עליהם, ותיכף כתבו וחתמו כתב רבנות, ושלחו ביד השמש ר' צבי הירש ממינסק, והביא הכתב לבית הכנסת וקרא הכתב. ואמר להשמש: מה רצונך בעד שכר טרחתך. אמר לו: עשירות לדורות. וברכו. ואמר שילך לעזרת נשים ליתן מזל טוב לאשתו הרבנית, והיא כבר מתה יותר מעשר שנים לפניו.

ושאלו השמש: למה הולך בבגדי שבת עם קראנץ [=כתר] עשבים בראשו. והשיבו, כי העולם הזה לגבי העליון כריח נבילה סרוחה ולא יוכל לסבול, על כן עם העלים הללו אין ריח כל כך.

ועד היום נקראים הגבירים דקהילת מינסק 'בני השמש'... וזה שמעתי מכמה מופלגים, וגם מהג"מ [רפאל] ישראל איסור [שפירא] אבד"ק מעזריטש".

מי זה הקורא המסתורי?

נסיים באנקדוטה שיש בה מן הגיחוך ולפיה מתברר שגם אם אדם שומע את שמו מוכרז מדי לילה בבית הכנסת עדיין אין זה אומר שרוחות המתים מרחפות בחללו והם קוראים לו לעלות לתורה.

שכן כך מספר רצ"ד גלאזער בספרו 'חמדת צבי ושפתי צדיקים' (פרשת בחוקתי) על הרה"ק רבי ירחמיאל מפרשיסחא שפעם אחת הלך בלילה לפני בית הכנסת בעירו ושמע שמזכירים את שמו ושם אביו באותו אופן שקוראים אותו לעלות לתורה.

פחד מאוד רבי ירחמיאל והוא פנה לשאול את אביו, היהודי הקדוש מפרשיסחא, לדעת מה זה ומה יש בידו לעשות לתופעה זו. אמר לו אביו היהודי הקדוש שיפנה אל הרה"ק רבי שמחה בונם מפרשיסחא שהיה מפורסם לחכם מחוכם ולאיש נבון ביותר כדי לטכס עימו עצה בעניין זה.

וכשבא רבי ירחמיאל אל הרה"ק רש"ב מפרשיסחא וסיפר לו את השתלשלות הדברים שהוא שומע את שמו ושם אביו מוכרז בלילות בבית הכנסת כמו שקוראים אותו לעלות לתורה, ענה לו רש"ב תיכף ומיד: אין לך מה לחשוש כלל כי אין זה כי אם השמש החדש אשר קיבלה הקהילה לעמוד על משמר בית הכנסת, ומחמת שאין מורגל בלשונו היטב שמותיהם של גדולי הצדיקים שבעיר הרי הוא מרגיל את עצמו וחוזר מדי לילה את השמות עם שם אבותיהם למען לא יטעה ויתבלבל כשהוא קוראם לעלות לתורה.

ויבוקש הדבר וימצא כי אכן כך היה, ונוכחו הכל לדעת כי חכם עדיף מנביא, ופקחותו העצומה של הרה"ק רש"ב מפרשיסחא היא שעמדה לו להציל את רבי ירחמיאל מפחדו הגדול...